

15. ročník soutěže pro děti a mládež „Komenský a my“ (2016/17)

Odborným garantem soutěže je Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze. Členové metodického semináře NPMK pro odborný obsah soutěže vybrali pro nadcházející jubilejní ročník tato témata:

Kategorie A **„Krása stáří“**

Kategorie B **„Volný čas“**

Kategorie C **„Láska a její podoby“**

Metodické vedení soutěže

Ke každému z témat byly vypracovány **metodické instrukce** pro pedagogy, kteří své žáky vedou při zpracování témat.

Metodická poznámka pro učitele k tématu kategorie A

Téma: Krása stáří

Letošní návrh tématu vychází z 36. kapitoly Orbis pictus: Sedm věkův člověka, a 20. kapitoly Dveří jazyků (O člověku). Cílem tématu ale není upřít pozornost jen na stárnutí člověka a získávání zkušeností, které v mládí scházejí, a popřemýšlet, jak se tyto zkušenosti zobrazují v tváři, na ruku, v očích. Krása stáří je také ve věcech kolem nás. Rychlý běh současného času jako by nechával stranou věci přežilé a vysloužilé: máme stále všechno obnovovat, kupovat nové a to staré vyhazovat. Ale v 17. století se šaty dědily z generace na generaci a nástroje byly ohlazeny až do lesklého povrchu. Co bylo staré, bylo kvalitní, vyzkoušené – a proto dobré. Věci se vyráběly „s fortem“, tedy pořádně, aby dlouho vydržely, a když dosloužily, ještě se použily na něco jiného. My se na takové nástroje chodíme dívat do muzeí a staré domy památkově chráníme. Zkusme letos zapomenout na všechny nové, skleněné a kovové domy, na mobily, televize a počítače, na auta a vlaky a najděme to, co je „staré a krásné“. A také se říká: „staré dobré časy“.

Do soutěže budou přijímány práce vytvořené jakoukoliv technikou včetně trojrozměrných (např. keramika), na papírech formátu maximálně A3.

Návodná témata

Následující témata i texty jsou jen inspirativní, kladou si za cíl zejména upozornit na vrstevnatost námětu a otevřít prostor k přemýšlení, vyprávění, mimetickému hraní, pozorování a k následné výtvarné realizaci, není třeba se jich držet. Oblasti jsou formulovány pro učitele, dětem je třeba je přednést srozumitelnou formou, stejně jako ukázky z literatury.

1. Stáří člověka: jak vypadá moje babička, dědeček, stará teta? Jsou přece také krásní. (Vrásky, bílé vlasy, stará móda apod.). Jak vypadali jejich rodiče? Najděte a prohlédněte si staré fotografie a namalujte/nakreslete své předky. Jak se liší staré a ještě starší generace?
2. Staré přírodniny: rozpukaný kmen stromu, vrásčitá kůra: kolik mu je asi let? Co zažil?
3. Staré nástroje: kolik lidí mělo v ruce tenhle nástroj, k čemu sloužil? Není v něm ani kousek umělé hmoty, jen kuté železo a dřevo. Kdo ho udělal? (Nástroje, které už se nepoužívají, stará řemesla.)

4. Staré místnosti. Místnost (třeba v podkroví), kde se zastavil čas.
5. Nejstarší domy tam, kde žiju. Jsou někde v okolí domy roubené, gotické, barokní, hrázděné apod.? Zachovaly si kouzlo staré doby?

Inspirativní texty

J.A. Komenský

Dvěře jazyků, XX. kapitola

O ČLOVĚKU

227. Přední z živočichů člověk, světa výtah, kvíle rodí se.
228. Jehož baba plénkami obvinuc do kolíbký klade.
229. Chuva pak ochranná, pěstujíc a objímajíc schovance svého, prsami kojí, poupě samo prs jí.
230. Od kolíbký přichází se k vozičku: kdež dvouleté nemluvně chod sobě formuje a bájeti a žvatlati začíná, s štěrkávkami, poupaty a titěrkami hrajíc.
231. Nevyrostli když dorostají, hřmotný hlas proměňují a kozmicí zpívají.
232. Vyrostlí slovou mladenci: dospělí jinoši.
233. Mužský věk chýlí se k sešlému, stařecí vrásky a šediny přináší.
234. Letitá stařena bezzubá bývá, stařec [kmet] shrbený.
235. Tak dětinství samo o sobě neví, pacholetství hříčkami stráveno bývá, mládenectví marnými (věcmi), mužství pracnými; starost na první (způsob) vpadá.
236. Staří zajisté podruhé děti.

František Halas

Staré ženy (úryvek)

smutná odpoledne nedělní
smutná starými paními
které se belhají k oknům
starou cestou vyšlapanou v koberci
starou cestou
mezi stolem a lůžkem
mezi zrcadlem a fotografiemi
mezi židlí a falešnou palmou

opřeny potom o rám okenní
dívaly se dolů do ulic
odtud ta bezútěšnost
odpolední nedělních

oči starých žen
vyplakané a plaché
tesklivé a mírné
vy oči obrácené k zániku

oříšky bez jádra
misky bez obětí
předsínky mrákot

úryvky dávné hudby
studánky zasypané
oblohy zatažené
noci bez dnění
dvířka zapadlá
křtitelničky vyschlé
vody bez zrcadlení

vy oči starých žen
vám svět nic není
vám krása nic není
vám ošklivost nic není
vy oči starých žen
hodin nesledující
za míjením dnů se neotáčející
vy oči starých žen

Jan Neruda

Povídky malostranské

popis místnosti v povídce Týden v tichém domě

Velký pokoj byl temný, až příšerný. Okna do dvora i na Petřín vedoucí byla hustě ověšena, a nedovolovala světlu vyniknout nad jakés šero. Vzduch byl starý, puchem a plesnivinou naplněný. Se stropu visely mocné, černé a prachem těžké pavučiny, po holých šedivých stěnách bylo několik tmavých obrazů, ovinitých prastarými a na prst zaprášenými umělými květinami. Náradí tu nebyl sice žádný nedostatek, avšak vše jen přestárlé, staromódní, nesoucí na sobě znak, že se dlouhá a dlouhá léta ničeho neužilo. Na nízkém, špinavě žlutou peřinou pokrytém loži bylo vidět dvě zubožených, vychrtlých rukou a suchou, lysou hlavu. Vyhaslé odevřené oči dívaly se skleně do výše. Starý, ošklivý a chundelatý černý pes přebíhal od hlavy k nohám po loži a štěkal na příchozí zoufale.

Božena Němcová

Babička

Obdivujou tmavý kožíšek s dlouhými varhánkami vzadu, řáskou zelenou mezulánku, lemovanou širokou pentlí; líbí se jim červený květovaný šátek, jež babička na placku vázaný má pod bílou plachetkou; posedují na zem, aby dobře prohlédnout mohly červený cvikel na bílých punčochách a černé pantoflíčky. Vilímek poškubuje barevné klůcky na rohožové mošince, kterou babička drží na ruce, a Jan, starší z dvou chlapců, zpolehounka zdvihá babičce bílý, červeně pasovaný fěrtoch, neboť nahmatal pod ním cosi tvrdého. Byl tam veliký kapsář. Jan by byl také rád věděl, co v něm je, ale nejstarší z dětí, Barunka, odstrčila ho šeptajíc mu: „Počkej, já to povím, že chceš sahat babičce do kapsáře!“ To šeptnutí bylo ale trochu hlasité - bylo je slyšet za devátou stěnou. Babička si toho všimla, nechala řeči s dcerou, sáhla do kapsáře řkouc: „No podívejte se, co tu všecko mám!“ A na klín vykládala růženec, kudlu, několik chlebových kůrek, kousek tkanice, dva marcipánové koníčky a dvě panenky. Poslední věci byly pro děti; když jim to babička podala, doložila: „Ještě něco vám babička přivezla!“ a hned vyndávala z mošinky jablka a kraslice, z pytlíku osvobodila kořata, z košíku kuřátka. To bylo radosti, to bylo skákání! Babička byla nejhodnější babička! „To jsou kořata májové, čtyř barev, ty chytají výborně myši; dobré jsou v domě. Kuřátka jsou ochočeny,

a když si je Barunka naučí, budou za ní běhat jako psíčkové!“ povídala babička a děti se hned ptaly na to i ono, nic se neupejply, hned byly s babičkou dobří kamarádi. Matka je okřikovala, aby daly babičce pokoj a nechaly jí oddechu, ale babička zase řekla: „Přej nám tu radost, Terezko, vždyť jsme rády, že se máme, na děti poslechly babičku. Jeden sedí jí na klíně, druhý stojí za ní na lavici a Barunka stojí před ní a dívá se jí do tváře. Jednomu je divno, že má babička bílé vlasy jako sníh, druhému, že má babička scvrklé ruce, třetí povídá: „Ale babičko, vy máte jen čtyry zuby!“ Babička se usmívá, hladí tmavohnědý vlas Baruščin řkouc: „Když jsem stará; až vy budete staří, budete taky jinaké!“ a děti to nemohou pochopit, že by ty jejich bělouňky, hladké ruce mohly kdy tak svaštělé být jako ruce staré babičky

Jan Čep
Elegie

Chaloupka u země, křivá, za chaloupkou potok; dětský ráj, domov maminčin, kde na vrbách vedle vody rostou písťalky. Čas tu vlídně bublal vlnkami na potoce, a na starém pařezu pod jabloní mazlil se stařeček s vnučátky a rozvíjel ve stínu idylu válčení v roce šestašedesátém. A stařenka, vonějící trávou včera požatou, vypravovala baladu o sebevrahu, jenž, bodnuv se v síni pro nevěrnou milou, tančil před muzikanty a výskal, až mu krev stříkala z holinek, a byl pochován pod dubem na hranicích třech katastrů.

Matka, umučená na šesti hřebech týdne, bývala tu smutná za nedělních odpolední jako svatá za obrázkem. Vánek vál po tvářích jako dech Boží a Smrt chodila pod okny v bílých střevíčkách a s bílými rukavičkami na ruku; paní přísná shovívala těmto spravedlivým, vědouc, že poslušně půjdou, kdykoli zaťuká: „Je čas!“ Svět byl modrý v dálce, pěšinka pod lipami nakukovala přes vrátka jako stydlivá dívčina. Hle ráj...

Bylo – nebylo? Chaloupka z pohádky, jaký hřích jsem spáchal, že mě Bůh ranil slepotou? Není jí, země je pustá. Potok bublá uprostřed holých břehů a zrcadlí ve vlnách rozorané nebe nového času. Lipová alej je vykácena a kříž je obnažen, muka ukřižování se obnovují.

Jednoho dne mne stařeček nepoznal. Ležel na lůžku a jeho otevřené oči neviděly.

„Tuto košili mu dám do hrobu,“ řekla stařenka s pláčem.

Odešel jsem, duše se tesknotou.

Chaloupko, už tě neuvidím! Potok ocelové barvy rozorává mlčky oblohu nového času.

Metodická poznámka pro učitele k tématu kategorie B

Téma: Volný čas (zamyšlení)

Co je a co není volný čas?

Čas, s kterým člověk může nakládat podle svého uvážení a na základě svých zájmů. Volný čas je doba, která zůstane z 24 hodin běžného dne po odečtení času věnovaného práci, péči o rodinu, domácnost, péči o vlastní fyzické potřeby (včetně spánku). Tuto definici lze s drobnými obměnami použít i pro věk dětí a mládeže. Pro žáka je volný čas dobou, kdy nemá žádné povinnosti, které je třeba splnit. Současný žák má zpravidla i takzvané mimoškolní aktivity, které však není vždy dost dobře možné ztotožňovat s volným časem, protože právě ony mohou mít do volného času hodně daleko. Například sportovní činnost, hudební vzdělávání, umělecké vzdělávání vůbec, studium jazyků apod. mají spíše charakter povinnosti, tedy další práce, než volného času. To ovšem neznamená, že volným časem je nicnedělání. Přesto by žák měl mít určitý časový prostor, který si vyplní podle svého, svých momentálních, třeba i krátkodobých a střídavých zájmů. Prostě aby volný čas byl skutečně **jeho čas!**

Nabízí se otázka, jakou roli hraje a měl by hrát volný čas v rozvoji dítěte. Odpověď na ni není jistě jednoduchá, neboť jde o čas prožívaný individuálně a vnímaný subjektivně, především však není ji možno nalézt bez účasti těch, kterých se týká, totiž dětí a mládeže samotných.

Učitel by proto mohl na základě diskuse a brainstormingu vést žáky k zamyšlení nad tím, ***co si pod volným časem představují***, zda jej vůbec potřebují, a když ano, tak k čemu, když nikoliv, tak proč; jaké mají osobní zkušenosti s naplňováním svého volného času podle vlastních představ, jaké překážky na ně čekají, jakou roli v tom hrají jejich rodiče, prarodiče a různí vzdělavatelé/vychovatelé, trenéři; s jakými omezeními se setkávají a musí se vypořádat, chtějí-li se po svém v rámci svého volného času realizovat.

Kolik volného času by chtěli mít, aniž by jej bylo příliš mnoho a vedlo to k nudě, nebo jej bylo naopak málo?

Kdyby si žáci mohli vybrat, kolik volného času chtějí, čím by jej vyplnili (včetně možnosti zůstat sami se svými myšlenkami)?

Jak by chtěli trávit volný čas, aby jim to přinášelo radost a uspokojení, a jaká je realita?

Jakou spojitost nebo rozdíly spatřují mezi zájmovou činností a volným časem?

Jakou roli hrají nová média v jejich představě o trávení volného času (televize, hry na PC, surfování po internetu)?

Přejí si trávit svůj volný čas s kamarády nebo jsou s nimi raději v kontaktu přes Facebook a sáhnou do kapsy po mobilu, kdykoliv mají volnou chvíli?

Jakou podobu má společný volný čas rodiny o víkendu – není to jen konzumní „shoppingová turistika“? Tráví rodiče volný čas s dětmi u společných her, návštěvou kina, muzeí aj.?

Je tomu jen pár desetiletí, kdy prarodiče dnešních školáků téměř nepoznali mimoškolní aktivity typu dnešních zájmových kroužků či odborně vedených sportovních oddílů. Zejména v menších městech měly děti mnohem víc volného času, který však dovedly vyplnit formou her a zábavy v partě vrstevníků (např. K. Poláček: Bylo nás pět). Dnešní parta ale může představovat problém, pokud se v ní vyskytují společensky patologické jevy, které negativně ovlivňují její členy (alkohol, kouření, drogy apod.). Mají tedy i dnešní žáci potřebu se sdružovat i mimo školu, aniž by šlo o „naordinovanou“ činnost? Není snad tato přirozená potřeba dětí tohoto věku potlačována a substituována současným životním stylem rodičů a dospělých vůbec?

To jsou jen některé náměty tohoto pestrého a mnohvrstevnatého tématu. Jsme přesvědčeni, že učitel/ka najde další cesty, jak vzbudit o problematiku zájem. Žáci by se ve zpracování měli vyvarovat stereotypů a pokusit se o originalitu a rozmanitost pojetí tématu. Pedagogům doporučujeme, aby se k němu ve vyučovacích hodinách vraceli opakovaně a ponechali žákům k „zamyšlení“ dostatek času.

Metodická poznámka pro učitele k tématu kategorie C

Téma: Láska a její podoby (esej, úvaha)

K jubilejnímu ročníku soutěže jsme vybrali téma, které je dostatečně široké a současně i motivačně zajímavé právě pro tuto věkovou skupinu mladých lidí, kteří procházejí intenzivním tělesným i citovým vývojem, utvářejí si své názorové postoje, hledají vztah k ostatním lidem představujícím jejich bezprostřední okolí na základě vlastní zkušenosti i ke vzdálenějšímu světu, jenž je zprostředkován mnoha informačními cestami. A samozřejmě hledají přirozeně a instinktivně i budoucího partnera, formují své představy o jeho podobě

a vlastnostech, o sexualitě své i jeho. To vše s velkou citovostí, opravdovostí, kritičností a za pomoci ideálu, který utváří kulturní systém, do něhož náležíme.

Láska je, jak uvádějí nejrůznější prameny, široký pojem pro silný, kladný a spíše trvalý vztah k jiné osobě či osobám, případně i k ideji nebo věci.

Láska jako jev vyskytující se u člověka je téměř neuchopitelná, mnohotvará a projevující se v nesčíslných podobách. V zásadě se však dá do jisté míry zobecnit, a to na tři základní vztahy. Je to láska interpersonální (mezi dvěma lidmi), sebeláska a impersonální láska (tj. ke skupině lidí nebo lidstvu obecně a náleží sem i láska k věcem, idejím, zvířatům, hodnotám, činnostem apod.). Co je a co není láska je často obtížné rozlišit, protože takové hodnocení je vždy velmi subjektivní a spojené s komplikovanými pocity. Záleží obvykle na úhlu pohledu.

Mladé lidi však nejvíce zajímá láska interpersonální. Tímto pojmem se vyjadřuje silné citové zaujetí k jiné osobě (nebo osobám), spojené se šťastnými pocity v přítomnosti milované osoby. Může se jednat jak o oboustranný vztah, tak i o jednostranný neopětovaný cit. Ale i zde se jedná o více podob lásky. Nejčastěji se rozlišuje tzv. klasická láska, tedy silný citový vztah mezi dvěma osobami, který je založený na vzájemné znalosti a důvěře; jde prakticky o velmi pevné přátelství, které je většinou provázené sexuálním stykem. Dále zamilovanost, což je emoční stav vyznačující se touhou (včetně sexuální) a závislostí na předmětu touhy, kdy člověka v nepřítomnosti druhého (respektive objektu) tíží stesk, někdy i žárlivost. Ve stavu zamilovanosti jedinec zcela přehlíží chyby a nedostatky druhého, byť by byly sebezjevnější. (V některých pojetích je láska ztotožňována se zamilovaností, v jiných je zamilovanost považována za dočasnou fázi lásky a v dalších je zamilovanost od lásky zcela odlišována.) Další možností interpersonální lásky je tzv. láska platonická, vztah velmi podobný klasické lásce (nebo zamilovanosti), ale bez přítomnosti sexuality, partneři spolu nemají pohlavní styk (termínem *platonická láska* se v běžné řeči velmi často označuje láska neopětovaná, obzvláště v pubertálním věku, toto označení je však mylné); mateřská láska, vztah bez sexuálního podtextu, vyznačující se pečováním o druhého a plněním jeho potřeb, a konečně i láska k idolu, velmi častá v pubertálním věku. Jedná se prakticky o zbožňování určité osoby, například příbuzného, učitele, známého umělce, politického vůdce atd.

Láska však má i další významy, například pohlavní styk se často označuje slovním obratem "milovat se", který však sám o sobě nemusí žádný citový vztah zahrnovat. Na druhé straně je ovšem erotická přitažlivost a náklonnost silným a možná i nejčastějším podnětem i součástí lásky mezi dvěma dospělými lidmi.

Lásku lze považovat i za lidskou ctnost. Tento význam je zaměnitelný za lásku k lidstvu, v obou případech se jedná o lásku k lidem jako celku a ochotu pomáhat ostatním. Chování sledující prospěch ostatních lidí se nazývá altruismus a jeho vymezení není vždy jednoduché (vždyť motivace k altruismu může být i egoistická).

Úsilí Komenského o nápravu věcí lidských, tak jak vyvrcholilo v jeho Všeobecné poradě, je výrazem impersonální a křesťanské lásky, které propůjčil konkrétní podobu, jež by měla odstranit kořeny a příčiny nelásky vedoucí k nesnášenlivosti, agresivitě, závisti, nenávisti a válce.

V křesťanství je láska základní charakteristikou vztahu jednak mezi Bohem a člověkem

a jednak mezi lidmi navzájem, a je tedy také hlavním požadavkem kladeným na každého křesťana. V tomto pojetí prolíná láska i celé Komenského dílo.

Možná, že by bylo vhodné seznámit studenty s následujícím citátem:

„Kdybych mluvil jazyky lidskými i andělskými, ale lásku bych neměl, jsem jenom dunící kov a zvučící zvon.

Kdybych měl dar proroctví, rozuměl všem tajemstvím a obsáhl všecko poznání, ano kdybych měl tak velikou víru, že bych hory přenášel, ale lásku bych neměl, nic nejsem. A kdybych rozdal všecko, co mám, ano kdybych vydal sám sebe k upálení, ale lásku bych neměl, nic mi to neprospěje.

Láska je trpělivá, laskavá, nezávidí, láska se nevychloubá a není domýšlivá.

Láska nejedná nečestně, nehledá svůj prospěch, nedá se vydráždit, nepočítá křivdy.

Nemá radost ze špatnosti, ale vždycky se raduje z pravdy.

Ať se děje cokoli, láska vydrží, láska věří, láska má naději, láska vytrvá.

Láska nikdy nezanikne.“

Apoštol Pavel v Prvním listu Korintským

Je zjevné, že neexistuje jednoduchý a přímočarý výklad pojmu láska. Lásek je mnoho a člověk je může prožívat postupně nebo i současně několik z nich. Mladý člověk, ať již extrovert nebo introvert, touží po lásce a má na ni právo, tak jako ostatně každý z nás bez rozdílu věku. Je to téma staré jako lidstvo samo, každý lidský tvor se vztahem k lásce vymezuje. Byla a je nejsilnějším motivem a předmětem literární tvorby a umění vůbec, zejména toho nejlepšího. Má však i dennodenně přítomný rozměr. Navzdory vší rozmanitosti s láskou spojené se lidstvo dopracovalo poznání, že láska je stav, kdy nám záleží na druhém či druhých víc, než na sobě samém.

A to je citová i duchovní hodnota, o níž stojí za to se studenty hovořit a dát jim příležitost se k tomuto tématu vyjádřit.

Přejeme pedagogům pěkné chvíle při diskusi s žáky a studenty nad těmito tématy a těšíme se na její výsledky.